

Т.М. Єфименко
Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського
Науковий керівник: доктор філол. наук,
професор В. В. Демецька

Система персонажів англомовних готичних романів XVIII століття

Статтю присвячено вивченню системи персонажів готичної літератури і дослідженню художніх особливостей та специфічних рис на основі лінгвістичного аналізу англомовних готичних романів XVIII ст.

Ключові слова: персонаж, образ, символ, тайна, "чорна література", почуття жаху, експресивність

The study of the systems of characters of Gothic literature and research artistic and specific features based on the linguistic analyses of the English Gothic novels of XVIII century is devoted in the article.

Keywords: character, image, symbol, mystery, "black literature", a sense of horror, expressiveness

Літературна готика належить до тих маргінальних художніх течій, що з перебігом культурних епох і періодів дістають нових функцій та ознак, набуваючи резонансу та формуючи вплив на інші стилі й напрями. У різні часи готика по-різному актуалізується у літературному процесі, але визначальною залишається форма, що інкорпорує та відображує архаїчні й найпотаємніші психофізіологічні властивості людини, інстинктивний жах, цікавість до будь-яких табу, що загалом приводить до того, що готика тією чи іншою мірою завжди присутня на літературній арені.

Персонажі, образи та символи в художньому тексті досліджувалися з огляду естетики і літературознавства (А. Белий, Ж. Женетт), філософії (О. А. Кармадонов, П. О. Флоренський) і культурології (Л. Бенуас, Т. Забозлаєва, М. М. Маковский) [3;4;7;9;11;13;22]. Поняття "персонаж", "образ" та "символ" розглядалися з позицій літературознавчої поетики (Б. М. Гаспаров, А. А. Потебня), семіотики художнього тексту (Ю. М. Лотман, У. Еко, Ц. Тодоров), лінгвостилістики (І. В. Арнольд, Ю. С. Степанов) та лінгвопоетики

Актуальність статті зумовлена потребою комплексного вивчення системи персонажів та образів готичних романів з метою з'ясування специфіки актуалізації різних типів персонажів, образів та емоційно-психологічних станів, які є складовими елементами текстів готичної літератури XVIII ст.

Об'єктом дослідження постає визначення типів персонажів представлених в англійських готичних романах XVIII ст. Предмет дослідження формують одиниці лексико-семантичного, морфологічного та синтаксичного рівнів, які є визначальними для авторового стилю у процесі створення власної системи персонажів.

Персонажі наділені лише типовими але не індивідуальними рисами. Але письменник готичних романів повинен завжди пам'ятати та розуміти, що образ, зовнішність та одяг персонажів, які з'являються читачам у мерехтливому світлі, що є необхідним для формування атмосфери тайни та жаху, повинні гармоніювати із обстановкою, мовою та поведінкою. Персонажі повинні або підкреслювати оточуючий їх жах або, якщо цього потребує сюжетна лінія, становити йому різкий, живий контраст [18;19].

Інтегральним майже для всіх готичних романів слугує той факт, що у готичних романах наявні лиходії, злодії, примари, духи, тобто негативні персонажі та позитивні герої, серед яких обов'язковою є наявність жіночих образів і юнаків. Готичні персонажі створюються за допомогою експліцитних засобів, які допомагають формувати образ персонажу у художньому творі через риси характеру, безпосередніх згадок віку, національності, освіти, соціального статусу, тощо [18;24].

Спочатку проаналізуємо негативних персонажів, присутніх у готичних романах, оскільки саме вони є більш актуальними для створення атмосфери напруги та відчуття страху. Майже жодний готичний твір не обходиться без лиходіїв та злодіїв. Він є "справжнім героєм" готичного роману, до нього "сходяться всі нитки оповіді", від нього залежить розвиток події [12]. Злодій готичної літератури – образ містичний, це негативний полюс готичного світу [1;25]. Якщо порівняти характери або портрети, опис негативних дійових осіб

неодмінно виникнуть паралелі. Письменники готики майже завжди наділяють злодіїв високим зростом, суворим та блідим обличчям і неодмінно пронизливим поглядом. Характер героїв відображається на їх зовнішності, оскільки всі ці люди власні, корисливі, які скривають вогняні пристрасті під маскою льодяної незворушності [18].

Як вважає Елізабет Макендрю, існує три основних типи злодіїв. Перший із них поєднує у собі риси злодія та позитивного героя. Безумство та зло таких людей породжені конфліктом у їхніх душах. До цього типу належать Амброзіо із роману Льюїса "Монах", Віктор Франкенштейн із роману Меррі Шеллі "Франкенштейн" та Манфред із роману "Замок Отранто" [25].

У романі Метью Грегорі Льюїса "Монах" опис священика капуцинського абатства постає перед нами у такий спосіб: *"He was a Man of noble port and commanding presence. **His stature was lofty**, and his features uncommonly handsome. **His Nose was aquiline**, his eyes large black and sparkling, and his dark brows almost joined together. **His complexion was of a deep but clear Brown**; Study and watching had entirely deprived his cheek of colour"* [27]. Наявність іменного складеного присудка, який складається із дієслова-зв'язки **to be** у минулому часі та іменної частини – предикатива, який виражений прикметниками **lofty, aquiline, deep** виражають в аналізованих реченнях чіткість і ясність змісту, забезпечують поступове, лінійне розгортання думки або положення, яке хоче донести автор до читачів.

Історія еволюції людини від первісного стану, описаного у романі Меррі Шеллі "Франкенштейн", передана створенням монстру. Вигадана істота – індикатор душевних переживань Віктора Франкенштейна. М. Шеллі не надає створінню імені, але наділяє його такими характеристиками: *"His yellow **skin scarcely covered the work of muscles and arteries beneath**; his hair was of a lustrous black, and flowing; his teeth of a pearly whiteness; but these luxuriances **only** formed a more horrid contrast with his watery eyes, that seemed **almost** of the same colour as the dun-white sockets in which they were set, his shrivelled complexion and straight black lips"* [26]. Специфіка лексико-семантичного рівня цього речення представлена персоніфікацією **skin scarcely covered the work of muscles**, яка через апеляцію до інтуїції адресата призначена для пошуку образу, способу індивідуалізації, оцінки та винаходу змістових нюансів. У використанні прийомів нагнітання тривоги і страху,

та для підтримки готичної сюжетної лінії Шеллі неодноразово використовує прислівники, що можна спостерігати і в аналізованому творі: *scarcely, only, almost*.

У монографії І.В. Вершиніна та В. А. Лукова відмічається, що у романі "Замок Отранто" існує життя навпаки, у якому центральна роль відведена злодію із нечистою совістю [5].

Манфред із роману "Замок Отранто" – жертва власних нестриманих пристрастей. Він легко піддається гніву, однак навіть дружина Манфреда, Іпполіта, не дивлячись ні на що, стверджує, ніби у нього добре серце. Душу Манфреда роздирають суперечності: йому соромно за свої вчинки, за своє нелюдське поведіння із княгинею, але не меншою мірою він соромиться своїх докорів сумління, оскільки головною рушійною силою його вчинків є самолюбство, гордія, дратівливість." *To heap shame on my own head is all the satisfaction I have left to offer to offended heaven. My story has drawn down these judgments: Let my confession atone – but, ah! what can atone for usurpation and a murdered child? a murdered child in a consecrated place?*" [29]. Синтаксичний рівень речення представлений таким виразним засобом, як повтор-підхват, де повторюється кінцевий елемент одного виразу на початку іншого, акцентується увага саме на повторюваному елементі. Письменники-готики в своїх творах виходять перш за все з того, щоб вірно передати думку, почуття, правдиво розкрити духовний світ героя, реалістично відтворити мову та спосіб.

Злодії другого типу – мерзенні облудники, лицеміри, які прагнуть до влади та багатства, які готові добитися своєї мети любою ціною. До їх числа належить Монтоні із роману Анни Радкліфф "Удольфські таємниці". Злодії даного типу справляють на людей сильне враження, але їх не можна поважати [18;28].

Опис негативного героя, Монтоні, у романі "Удольфські таємниці" Анни Радкліфф, розпорошений по всьому роману, що допомагає у розумінні цього героя, його характеру, норову, поведінки: *"silent, reserved, somewhat arrogant"*. У готичних романах створюється паралель в описі поглядів злодіїв, адже акцентується увага саме на цей аспект, присутній майже у кожному романі: *"The fire and keenness of his eye, its proud exultation, its bold fierceness, its sullen watchfulness. From the usual expression of his countenance she had always shrunk"* [28]. Для виразу безпосередньої, експресивно-змальованої реакції мовця авторка

вважає за необхідне використання такого стилістичного елементу, як повтор. У другому реченні на стилістичному рівні задіяна інверсія, прямий додаток по відношенню до присудка, що припускає навмисне порушення сформованого порядку слів з метою виділення емоційно-змістового компонента у реченні.

Третій тип – дійсно диявольський тип злодіїв, уособлення безжалісного зла. Він визиває містичний жах, доказуючи, що темні ірраціональні сили шаленіють у світі та у душі людини. Прикладом такого типу є Ватек із роману Уільяма Бекфорда "Ватек" [8;18].

Уільям Бекфорд створює у романі художньо перетворену біографію історичного персонажу халіфа Аль-Ватек Біллаха. Бекфордовський Ватек малюється не стільки історичною особистістю, скільки героєм, породженим авторською фантазією та уявою. Письменник створює гротесковий образ, де халіф зображується перебільшено жорстоким та злим тираном, мало схожим зі своїм прототипом та східними попередниками. У портретній характеристиці Ватека домінуючим стає мотив його страшного погляду: *"His figure was pleasing and majestic but when he was angry one of his eyes became so terrible that no person could bear to behold it, and the wretch upon whom it was fixed instantly fell backward, and sometimes expired. For fear of depopulating his dominions and making his palace desolate he but rarely gave way to his anger"* [30]. Лінгвістичний аналіз роману показав, що у ньому зокрема, почасти використовується такий стилістичний прийом, як інверсія, де прийменниковий додаток займає початкову позицію. Наявність інверсії у романі є умисним порушенням сформованого порядку слів з метою виділення емоційного компонента [15]. Бекфорд уникає ідеалізації Ватека, і навіть навпаки, підкреслює і загострює непривабливі, негативні риси: патологічну жорстокість, непомірну гординю, жагу насолоди, прагнення до надлюдської величі, безмежної влади. Усі ці риси у комплексі складають демонічно-аморальний портрет халіфа.

Для створення атмосфери страху сприяють не тільки злодії, але й позитивні герої, а головне, чудові героїні, які вбрані в "одяг чистоти, невинності та наївності". Дійсно, кожна із них представляє собою втілення всіх гаданих та негіданих переваг та чеснот. Образ героїні "божественний та прекрасний", її риси сповнені "чарівної чистоти", а зовнішність та мелодійний голос відображають "чутливість її душі".

Будь-яка позитивна героїня не просто гарна собою, вона є уособленням ангела [19;28;29].

Читачі вчать у героїні, як сприймати різні події, адже саме очима головних героїнь ми бачимо різні ситуації, представлені у романах. Підземні лабіринти замку Отранто змальовуються через відчуття Ізабелли: "*An awful silence reigned throughout those subterraneous regions, except now and then some blasts of wind that shook the doors she had passed, and which, grating on the rusty hinges, were re-echoed through that long labyrinth of darkness.*" Використання персоніфікації у цьому реченні надає динамічної сили опису та передачі загального враження та настроїв, яким забарвлені описувані події [18;29].

Найчастіше головна героїня – беззахисна, самотня жертва, яка зазнає переслідувань. Вона визиває співпереживання, співчуття, а звідси і переживання, які роблять відчутнішими емоції, розпалюють обстановку, змушують людину хвилюватися, що в цілому призводить до посилення страху. Героїня успішно долає всі перешкоди і виходить заміж за власним вибором, стаючи безневинною, юною леді, яка протистояла злу і перемогла над ним: "*after suffering under the oppression of the vicious and the disdain of the weak, they were, at length, restored to each other*". Одруження – ключова подія у житті такої героїні – та його можна інтерпретувати як імітацію смерті та відродження у новому статусі, у статусі солідної заміжньої жінки, і вже не дитини, а продовжувачки роду, а будь-яка "гра у смерть" оточена страхом. Долаючи цей страх, героїня разом із читачем зміцнюється духом [18;27].

Отже, можна дійти висновку про те, що готичні персонажі та образи належним образом посідають значне місце у романах XVIII століття. Вони створені не тільки для того, щоб створити атмосферу "тайн та жаху" за допомогою певних асоціацій, але у рамках цього жанру подати читачам психологічні, моральні, філософські головоломки, пов'язані із проблемою присутності у творах таємничого, містичного та фантастичного.

Перспективним убачається подальше дослідження системи персонажів різних готичних романів XVIII ст. та порівняння особливостей функціонування їхніх мовних реалізацій в межах германської групи мов як з позицій теорії функціоналізму, так і лінгвокультурології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонов С. О., Чамеев А. А. Ганна Радклиф і її роман «Італієць» // Радклиф А. Італієць. М.: Ладомир, 2000. – 371-468с.
2. Арнольд 1973 Арнольд И.В. Стилистика получателя речи (стилистика декодирования) // Сб. науч. тр. / МГПИИЯ им. М. Тореца. - Вып. 73. -М., 1973. - 14-19с.
3. Белый А. Почему я стал символистом и почему я не перестал им быть во всех фазах моего идейного и художественного развития // Белый Андрей. Символизм как миропонимание. – М.: Республика, 1994. С. 418-495.
4. Бенуас Л. Знаки, символы и мифы / Л. Бенуас; пер. с фр. А. Каланторова. М. : Астрель : АСТ, 2004. - 160 с.
5. Вершинин И. В., Луков В. А. Предромантизм в Англии. Самара: Издательство СГПУ, 2002. – 151с.
6. Ворожбитова А. А. "ОФИЦИАЛЬНЫЙ СОВЕТСКИЙ ЯЗЫК" ПЕРИОДА ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ: ЛИНГВОРИТОРИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. Теоретическая и прикладная лингвистика. Выпуск 2. Язык и социальная среда. - Воронеж, 2000. - С. 21-42
7. Женетт Ж. Фигуры. В 2-х томах / Ж. Женетт. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998.
8. Жирмунский В. М., Сигал Н. А. У истоков европейского романтизма / В. М. Жирмунский, Н. А. Сигал // Фантастические повести. – Л.: Наука, 1967. – С. 249–84.
9. Забозлаева Т. Б. Символика цвета. СПб., 1996. - 115 с.
10. Гаспаров Б. М. Устная речь как семиотический объект. Ученые записки ТГУ, вып. 442. - Тарту, 1978, - 63-112с.
11. Кармадонов О. А. Социология символа. М.: Academia, 2004.
12. Лотман Ю. М. В школе поэтического слова / Ю.М. Лотман. М.: Просвещение, 1988. -348 с.
13. Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. М.: Владос, 1996. – 416 с.
14. Минералов Ю. И. Теория художественной словесности. М.: ВЛАДОС, 1998. - 360 с.
15. Напцок Б. Р. [Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение](#). Выпуск № 10, 2008.
16. Науменко А.М. Перевод как обработка // Вісник Харківського національного університету. № 471. – Харків: Константа, 2000. – С. 193-196
17. Потебня А. А. Символ и миф в народной культуре : сб. тр. / А. А. Потебня ; ред. Ю.С. Рассказов. М.: Лабиринт, 2000. - 479 с.
18. Скобелева Е. В. Традиция "Готического" романа в английской литературе XIX - XX в.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.03 «Західноєвропейська література» / Т. М. Скобелева. – М., 2008.
19. Скотт В. Миссис Анна Радклифф // Радклифф А. Итальянец. М.:Ладомир, Наука, 2000. – 353с.
20. Степанов Ю. С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт, и принцип Причинности // Язык и наука конца XX века. Сб. статей. - М.: РГГУ, 1995. - С.35-73.
- 21.Тодоров Ц. Введение в фантастическую литературу. М., 1997.
22. Флоренский П. А. Небесные знамения: Размышление о символике цветов // Маковец. 1922. № 2. С. 14-16.

23. Эко У. Записки на полях «Имени розы». С-Пб.: Симпозиум, 2002.
24. Bayer-Berenbaum L. The Gothic Imagination. London (Toronto): Associated University Press, 1982. P. 20
25. MacAndrew E. The Gothic Tradition in Fiction / E. MacAndrew. – N.Y., 1979. – 49p.
26. Mary Shelley. Frankenstein. [Электронный ресурс] / *Frankenstein* / by M. Shelley. Wikipedia. The Free Encyclopedia.
27. Matthew Gregory Lewis. Monk. [Электронный ресурс] / Monk / by M. Lewis. Wikipedia. The Free Encyclopedia.
28. Radcliffe Ann. The Mysteries of Udolpho. – L., 1921.
29. The castle of Otranto. Horace Walpole. [Электронный ресурс] // *The Old English Baron and The Castle of Otronto* / by Reeve and Walpole. London: J. C. Nimmo and Bain, 1883. – 11- 216с.
30. William Beckford. The history of the Caliph Vathek. [Электронный ресурс] // *The history of the Caliph Vathek* / by Beckford. CASSELL & COMPANY. London, 1887.